

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 10/2 2021 s. 563-577, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

BİR ŞİİR ŞERHİ: YUNUS'UN DÜNYASINDA DERVİŞ KİMLİĞİ

Cafer ÖZDEMİR*

Geliş Tarihi: Şubat, 2021

Kabul Tarihi: Mayıs, 2021

Öz

Yunus Emre, Anadolu Türk tasavvuf edebiyatının kurucusu ve güçlü bir temsilcisidir. Ortaya koyduğu coşkulu şiirleri ile 13. yüzyıldan günümüze Anadolu'da yaşayan mutasavvıfların büyük çoğunluğunu etkilemiştir. Dinî-tasavvufi konuları kendine has üslûbu ile ortaya koyan bu büyük şairin şiirleri sade bir dil ile kaleme alındığı için tekkelerde ilahi olarak okunmuş ve tasavvuf yolcularına ilham kaynağı olmuştur. Yunus Emre'nin şiirleri incelendiğinde bazı tasavvufi kavramları sıklıkla zikrettiği görülür. Bunlardan biri de tasavvuf yolcusu anlamında kullanılan "derviş" kelimesidir. Talip, salik ve mürit kelimeleriyle aynı anlama gelse de o, derviş kelimesini tercih etmektedir. Bunun nedeni derviş kelimesi ile ilahî aşk kavramlarını özdeşleştirmesidir. Dervişlerin niteliklerini onun üzerinde şiirde dile getiren Yunus Emre, okuyucularına ayrıntılı bir derviş portresi çizmekte ve bu kişilerin özelliklerini tasavvuf yolunun ilkeleri bağlamında ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, Yunus Emre'nin dervişlerin niteliklerini dile getirdiği bir şiiri tasavvuf yolcularının temel özellikleri ve şairin bakış açısı bağlamında değerlendirilmiştir. Bazı kavramların daha iyi anlaşılması için diğer şiirlerinden örnekler de verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yunus Emre, derviş, tasavvuf yolcusu, kimlik.

AN EXPLANATION OF POET: DERSIS IDENTITY IN YUNUS'S WORLD

Abstract

Yunus Emre is the founder and a powerful representative of Anatolian Turkish Sufi literature. His enthusiastic poems have influenced the majority of Sufis living in Anatolia since the 13th century. The poems of this great poet who put forward religious-mystical issues in his unique style were written in a plain language and were read as hymns in Tekke and inspired travelers of Sufism. When Yunus Emre's poems are examined, it is seen that he frequently mentions some mystical concepts. One of them is the word "dervish", which is used to mean a traveler of Sufism. Even though it means the same as talip, salik and mürit, he prefers the word dervish. The reason for this is that he identifies the word dervish with the concepts of divine love. Expressing the qualities of dervishes in his poem, Yunus Emre draws a detailed dervish portrait for his readers and reveals the characteristics of these people in the context of the principles of the Sufism. In this study, a poem by Yunus Emre, expressing the qualities of dervishes, was evaluated in the context of the basic characteristics of travelers of Sufism and the poet's point of view. Examples from other poems were also given to understand some concepts better.

Keywords: Yunus Emre, dervish, traveler of Sufism, identity.

* Doç. Dr.: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, cafer.ozdemir@omu.edu.tr

Giriş

Yunus Emre, Anadolu Türk tasavvuf edebiyatının kurucusu ve en önemli temsilcilerinden biridir. Derin tasavvufi kavramları kendine özgü üslubu ve sade bir dil ile şiirleştiren bu büyük mutasavvıf, kendisinden sonra gelen birçok mutasavvıfı* etkilemiştir. Genel manada şiirlerinde Allah aşkını ve içsel coşkunluğu dile getirir, temel amacının Hakk'ın didarına ulaşmak olduğunu söyler. Bu manada tasavvuf yolculuğunda mürşidin yol göstericiliğinde Hak yolunda yürümeyi ihmal etmez. Hayatta her varlığı ve olayı bu bakış açısı ile değerlendirmiş ve hayatın merkezine ilahî aşkı yerleştirmiştir. Gölpınarlı onun hayat macerasını şöyle özetlemiştir: “O, okumuş, yazmış, zamanının bütün bilgilerini bellemiş, hazmetmiş, fakat bu bilgi, kendisini tatmin etmediği için tasavvuf yoluna girmiş, bildiğini unutmuş, sonucu mücahededen müşahedeye varmış, geçici aşktan gerçek aşka ulaşmış, ölüm korkusundan kurtulmuş ölümsüzlüğe, ebedîliğe kavuşmuş, kulken sultan olmuş bir erdir.” (1992, s. 132).

Yunus Emre şiirlerinde bazı tasavvufi hakikatleri, kendisine verilen izin miktarınca açıklamaktadır. Bu hakikatler onun mısralarında büyük bir coşkunlukla dile getirilmekte ve üslubundan bunları ne derece benimsediği hissedilmektedir. Denilebilir ki o, hissetmediği, tatmadığı bir duyguyu, inanmadığı bir düşüncüyü, tasavvuf yolunun uygun görmediği bir kelamı şiirlerinde dillendirmemiştir. Onun şahsında bir davaya bağlılık ve tasavvuf yolunun insanı nasıl ölümsüzleştirdiği açıkça görülür. Bu nedenle şiirlerinden hareketle tasavvufi kavramların anlamını öğrenmeye çalışmak, bu bilgilerin gerçekliğini ve seyr ü sülûktaki yerini anlamlandırmak mümkündür.

Yunus Emre “derviş” kavramını şiirlerinde sıklıkla dile getirir. Kendisi, bir şair ve aynı zamanda mutasavvıf olarak tasavvuf yolunun basamaklarını teker teker çıkıp insan-ı kâmil mertebesinde ölümsüz bir kimlik kazandığı için mürit veya tasavvuf yolcusu anlamına gelen dervişlerin hangi niteliklere sahip olması gerektiğini açıkça ortaya koyma ihtiyacı duymuştur.† Mürşit kavramını baş tacı yapan Yunus Emre, tasavvuf yolunun inceliklerini ve yapılması gerekenleri derviş kimliği etrafında anlatmaya çalışmıştır. Sözlükte derviş kelimesi “Bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse, alperen” (Türkçe Sözlük, 2011, s. 640) olarak açıklanmaktadır. Bu tanım dervişin niteliğini anlatmaktan uzaktır. Çünkü derviş tasavvuf yolunun yolcusudur; bu yolda şeriat, tarikat, hakikat ve marifet kapılarını geçmek zorundadır. Bu nedenle derviş tarikatla sınırlandırmak, onun niteliğini anlamaktan uzaktır. Ayrıca derviş içe dönük bir tiptir, bu nedenle derviş kelimesini alperen kavramıyla karşılamak imkânsızdır.

Ahmet Yesevî'ye göre gerçek bir sufi / derviş, yeme içme nimetinden, şehvet ve işretten uzak kalmalı ve dünyalık gösterişleri terk etmelidir (Köprülü, 2003, s. 119). Zannımızca mürit, talip gibi tasavvuf yolcularına verilen diğer adlandırmalar da derviş kavramını karşılamamaktadır. Tasavvuf yolunun çok sayıda yolcusu olabilir; fakat bunlar içerisinde mürşidin sözünden çıkmayan, tasavvufi içselleştirmiş ve Hakk'a ulaşmaya kesin aday olanlar derviş olarak nitelendirilmeye daha uygundur. Yunus Emre'nin kendisini bir derviş olarak görmesi ve sıklıkla

* M. Fuad Köprülü'ye göre Yunus Emre ve Anadolu'daki selefleri, Ahmet Yesevî ve takipçilerinin tesirinde kalmıştır. Her iki şahsiyetin sanat unsurları birbirinin aynıdır. Yalnız Yunus Emre'de felsefi unsur daha geniş ve yüksek bir nitelik kazanarak somutlaşmış, ifade ise didaktik ve kuru mahiyetten uzaklaşarak lirik ve canlı bir şekle kavuşmuştur (2003, s. 309). Bu açıdan Türk tasavvuf edebiyatı muhteva ve şekil açısından hem bütünlük arz etmiş hem de tarihî süreçte gelişim göstermiştir.

† M. Fuad Köprülü, onun ilahilerinin bir kısmının öğretici mahiyette olduğunu ve Yunus'un bunlarla bir nevi tasavvufi ahlâkı yaymaya çalıştığını belirtir. O, Anadolu'da hüküm süren tasavvuf felsefesini büyük bir vukûfiyetle kavramış, Türkçenin o dönemdeki şekliyle bu felsefi düşünceleri büyük bir kudret ve belâgatle ifade etmiştir (2003, s. 280-300).

derviş kimliği üzerinde durması; bunun yanında mürit, talip gibi kavramlara neredeyse hiç değinmemesi onun bu kelimeyi diğerlerinden ayrı görmesinden kaynaklanmaktadır.

Yunus Emre'nin şiirleri incelendiğinde derviş kimliği ayrıntıları ile çizilebilir. O, dervişliği o kadar benimsemiştir ki bazı şiirlerinde mahlasını Derviş Yunus olarak zikretmektedir. Ona göre insanlar dervişin kıymetini bilmelidir, hatta derviş görüncelikle ayağının altına yüzünü sürmelidir (2008, s. 211); tevhidi gönlünde sır olarak saklamalıdır. Zaten derviş olanlar bu sırrı duyarlar (2008, s. 145). Derviş uyanık ve Hakk'la birlik olmalı, varlığını terk edip mürşidinin sözlerini yerine getirmeli, benliği terk edip miskin olmalıdır. Çünkü gönlünde benliği olan dervişlikten uzaktır (2008, s. 159-160). İnsanlar Hakk'ı ahirette görmek için ümit ederler, oysa derviş Hakk'ı burada bulan kimsedir (2008, s. 162). Derviş aşktan deliye dönmüştür. Aşk eri olan dervişler dünyayı terk ettikleri için Hakk'ın didarını görürler. Dervişlerin duası kabul olacağı için onlar asla incitilmemelidir (2008, s. 168). Derviş, her iki dünyanın da sultanıdır. Onun gönlü Hakk'ın mekânıdır (2008, s. 168). Onların gönlü geniştir, onlarda benlik olmadığı için sövene de dövene de karşılık vermezler. Yumuşak huyludurlar ve gereksiz işlerle uğraşmazlar. En önemli özellikleri miskin olmalarıdır. Derviş birlikten ayrılmaz (2008, s. 177-178). Derviş olmak, nefsi derviş etmek demektir. Nefisten geçip insanın kınamasından korkmazlar (2008, s. 185). Ona göre dervişlik, şerbeti bırakıp zehir içmektir. Derviş bütün bildiklerini unutmalı, mürşidi ne derse onu tutmalıdır. Sabır ve kanaat ehli olmalı, dünyadan gönlünü çekmeli, az yemeli, dünyaya bakmamalı ve halkın sözüne aldanmamalıdır (2008, s. 198). Dervişlerin yolu Hakk'a gitmekte ve onlar sırlar âlemine hükmetmektedirler (2008, s. 204). Dervişlik feragat etmek demektir, Hak'tan ayrı değildirler; dervişler "Ene'l-Hak" dese de hayret edilmemelidir çünkü bütün varlık Hakk'ındır (2008, s. 209). Dervişlik tükenmez bir hazinedir, herkesin yutup sindiremeyeceği koca bir lokmadır. Onun gözü açıktır, gece gündüz uyanıktır. Kulağı iyi duyar, Hakk'ın derslerini işitir, dili ve dudağı kıpırdamadan Hakk'ı zikreder. Onlar Hakk'ın dostudur ve nefislerini öldürmüşlerdir (2008, s. 271). Dervişler şeriat, tarikat, hakikat ve marifet olarak adlandırılan dört kapıyı geçerler (2008, s. 350). Onlar hor görülmemelidir. Onların sohbetini ay ve güneş arzular. Melekler zikir eden dervişlere dua eder. Hz. Muhammed'den vefa isteyen onları incitmemelidir. Onlar Hak dostu oldukları için mutlaka sevilmelidir. Dört kitap bin kez okunsa da onlar sevilmeyince didar görülmez. İnkâr edenler onların hâllerini göremez (2008, s. 368). Yunus Emre'nin bu bakış açısından hareketle dervişin ilahî aşka sahip bir tasavvuf yolcusu olduğu hükmüne varılabilir. Yunus, bu kelimeyi bilinçli olarak kullanmış ve bu aşka vurgu yapmak istemiştir.

Yunus Emre, on bir şiirinde genel manada dervişlerin çeşitli niteliklerini zikretmektedir. Çalışmada bu şiirlerden biri Yunus Emre'nin derviş kimliğine yüklediği anlam bağlamında irdelenecektir. Şiirlerin her biri derviş kimliğini ayrıntılı olarak betimler, bu durum tasavvuf yolcularının bu niteliklere sahip olmalarının bir zorunluluk olduğunu ortaya koyar. Yunus Emre ele alacağımız şiirde tasavvuf yolcularına bazı önemli hakikatleri açıklamak ister. Bu nedenle sahip olduğu mürşit kimliği üslubu ile didaktik mahiyette bir anlatım tarzı benimsemiştir. Doğal olarak öğretici ifadelerin gerektirdiği şekilde emir kipini kullanmıştır. Şiirin temel kafiyesi "değil" kelimesi üzerine kurulmuştur. Bu kelime olumsuz bir durum için kullanılır. Rediften hareket ederek Yunus Emre'nin şiiri yazma gerekçesi üzerine çıkarımlarda bulunmak mümkündür: İçinde bulunduğu toplumda dervişlerle ilgili olumsuz düşüncelere karşı Yunus Emre'nin dervişleri savunmayı ve onlar hakkındaki olumsuz yargıları değiştirmeyi amaçladığı söylenebilir. "Dinün imânun varısa hor görmegil dervişleri / Cümle âlem müştâk durur görmeklige dervişleri" (2008, s. 367) mısralarında toplumun bu olumsuz bakış açısını somut olarak dile getirir.

Bu çalışmada üzerinde durulan şiir, Mustafa Tatcı'nın kitabında beş beyitten oluşan gazel formunda yer almaktadır. Aruz hatalarına rastlanmakla birlikte "Müfteilün / Fâilün / Müfteilün / Fâilün" kalıbıyla yazıldığı söylenebilir. Şiirin aruzla yazılmadığı düşünüldüğünde, 7+7=14'lü hece vezni ile yazıldığını söylemek mümkündür. Bu durumda şiir, beş dörtlükten oluşacak ve "abcb / dddb / eeeb / fffb / gggb" şeklinde kafiyelenecektir. Tekke edebiyatında nutuk türündeki öğretici şiirlerin genellikle hece ölçüsüyle yazıldığı göz önüne alındığında, şiirin hece ile ve dörtlüklerle yazılmış olma ihtimalinin daha güçlü olduğu görülecektir.‡

Şiirin dış yapısını anlamak ve anlamına nüfuz edebilmek için kelimelerine bakmakta ve şairin bunlara yüklediği anlamları tespit etmekte fayda vardır. Yunus Emre'nin mutasavvıf kimliği yanında güçlü bir şair olduğunu unutmamak gerekir. O, kimi imgeleri kullanarak bunlara tasavvufi anlamlar yükleme konusunda oldukça başarılıdır. Bu nedenle Yunus Emre'nin şiirini açıklamada daha isabetli kararlar verebilmek için diğer şiirlerinden de istifade etmek elzem olmuştur.

Bu çalışmada geçen Yunus Emre'nin şiirleri Mustafa Tatcı'nın eserinden alınmış ve derviş kimliğinin genel vasıfları eserden alınan örneklerle ortaya konulmuştur.

1. Beyit: Erenler nazarında insana bakış

"Tehî görmem kimseyi hîç kimesne boş degül

Eksükligile nazar erenlere hoş degül"

Tehî kelimesi "avare kalmak, boş" anlamlarına gelmektedir. Dolu kelimesinin zıddı olan bu kelime, mecazi bir anlam kazanarak insanın gönül ve akıl dünyasında edinemediği bilgiler manasına vurgu yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kelime "tasavvuf bilgisinden habersiz, dinî konulara ilgisiz, zahirin ötesine geçemeyen" anlamı taşımaktadır. Yunus Emre şiirin ilk beyti olması hasebiyle genel manada tüm insanlara hitap ediyor gözükse de aslında seyr ü sülûkta olan kişilere seslenmektedir. Geniş perspektifte şairin hitap ettiği kitlenin, tasavvufu benimsemiş ve erenlere el bağlamış kişiler olduğu görülür. Tasavvuf yolcusu olan müritler eğer bu yolda sağlam adımlarla ilerlemek isterlerse belirli kurallara uymak zorundadırlar. Bunlardan biri de kendi mürit ve mürşit çevresi haricinde yer alan insanlara nasıl bakılması gerektiğidir. İnsanların kendi grubu veya aidiyet kurduğu topluluk haricindekilere karşı menfi bakışı, aslında günümüzün evrensel problemlerinden biridir. Tasavvuf yolunda olanlarda veya çeşitli dinî zümrelerde bu bakış açısı çok daha yaygındır. Onlarda bulunan "gerçek ve asıl temsilcinin" kendileri olduğu savı, bu problemin devamına zemin hazırlamıştır. Hatta her zümrenin kendisini "Naciye fırkasının" devamı addetmesinden kaynaklanan tartışmalar, Türk tasavvuf kültürünün temel dinamiklerinden birini oluşturmaktadır.§

İnsanın zahiri ve mana olmak üzere iki yönü mevcuttur. Tasavvufta "suret ve sîret" olarak adlandırılan bu iki yön, insanın dış ve iç dünyasını anlatırken kullanılır. Zahir olan suret / dış yön aldatıcıdır, insanların değerlendirilmesinde mana yönü olan sîret / iç yön esas alınmalıdır. Çünkü

‡ İlhan Başgöz'e göre Yunus Emre'nin şiirlerinin çoğunda kullandığı aruz mükemmel değildir, şiirde aruz veya hece vezninden hangisinin kullanıldığını anlamak zordur. Beyitler hâlinde yazılan bazı şiirler ortadan bölününce dörtlük ortaya çıkmakta, hatta hece ile yazılan şiirlerin bir kısmı yine ortadan bölününce tipik koşma biçimi ortaya çıkmaktadır (2012, 356).

§ Seyyid Muhammed Nur, Niyazi-i Mısri'nin Hak ilmine vâkıf olan zümrenin Nâcî fırkası olduğunu ifade ettiği mısralarını şerh ederken Hz. Muhammed'in şu hadisini nakleder: Yahudiler şu kadar fırkadır hepsi cehennem ehlidir. Hıristiyanlar şu kadar, keza hepsi cehennem ehlidir. Fakat benim ümmetim de bu kadar fırkadır, bir fırkası cennet ehli, fırka-i vâhîde ve hüve nâcîyedir." (tarihsiz, s. 237).

tasavvuf yolculuğu dıştan çok bir iç / gönül dünyası yolculuğudur ve Hak orada aranmaktadır. Bu nedenle insanların genelinin yaptığı gibi insanı değerlendirme dışı göre değil, iç esas alınarak yapılmalıdır. Mehmet Kaplan, Yunus Emre'nin iç âlemle dış âlemi ısrarla birbirinden ayırdığını, ona göre en yüksek hakikat olan Tanrı'nın dış âlemde değil, insanın içinde olduğunu ve büyük mutasavvıfın onu kendi içinde bulduğunu belirtir (1994, s. 289). Yunus Emre bir şiirinde “Sen bu sûrete bakma vücûd cân vi'âsıdır” (2008, s. 125) diyerek dışa takılıp kalınmamasını, onun bir kaptan ibaret olduğunu belirtir. Hatta büyük mutasavvıf Niyazi-i Mısrî; “Sûrette nem var benim sîyrettedir ma'denim / Kopsa kıyâmet bugün gelmez perişân bana” (Seyyid Muhammed Nur, tarihsiz, s. 74) beytinde insanın iç dünyasının aslîyesini vurgulamıştır. Bu açıdan Yunus Emre, insanın tehi görülmesine razı değildir. O; “Tehî görmen siz beni dost yüzün görüp geldüm” (2008, s. 235) mısrasında da aynı ifadeyi kendisi için kullanmaktadır. Mutasavvıfın bu ifadesi aslında insanların tasavvuf erbabına veya genel manada tüm insanlara karşı olumsuz bakışını yansıtmaktadır. Oysa Yunus Emre bu ifadesinde boş olmadığını “dost yüzünü gören” ifadesi ile anlatmıştır. Esas hedef olan Hakk'a ulaşan insanın boş olduğunu söylemek zaten imkansızdır.

Şair tehi kelimesini “görmek” eylemiyle birlikte kullanmıştır. Malum görmek, gözün bir fonksiyonudur, süreç anlamlandırmaya geçtiğinde “bakmak” eylemi ortaya çıkmaktadır. Fakat kelime burada gözün bir fonksiyonu olarak değil, “yargılama, değerlendirme” anlamında kullanılmıştır. Yunus Emre özellikle bu kelimeyi kullanarak sülûk ehlinin, tasavvuf yolunda olmayan diğer insanlara karşı menfi bakışı akıllarına dahi getirmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Mürit burada bırakın diğer insanları yargılamayı, onlar hakkında tek bir olumsuz düşünceye dahi yer vermemelidir. Peki, müritlerin bu olumsuz düşünceyi akıllarına dahi getirmemelerinin, onları dinî ve tasavvufî pencereden yargılayamamalarının nedeni ne olabilir? Bu sorunun cevabını şair yine kendisi vermektedir. Bunun iki nedeni vardır: Birinci neden bu hayatta yaşayan hiçbir insan boş değildir. Yunus Emre'ye göre dervişlerin geçmesi gereken dört kapı vardır: Şeriat, tarikat, marifet, hakikat. Dördüncü makama eren kişi için şunları söyler bir şiirinde: “Dördüncüsü hakikat ere eksük bakmaya / Bayram ola gündüzi Kadîr ola gicesi” (2008, s. 350). Burada Yunus, hakikat ehlinin insanlara eksik nazarla bakamayacağını, bu makamın yüce bir makam olduğunu söyler. Tasavvufî anlayışa göre bu gerekçede; “Her geceyi Kadîr, her geleni Hızır bil.” anlayışının etkisi vardır. Bu söz, insanın dış görünüşü ile değil insanî özellikleri ve iç dünyası ile yargılanması ve değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapar. İnsanın iç âleminin zenginliği kendini hemen belli etmeyeceği için onu tanımak ve düşüncelerini öğrenmek gerekir. Bu ifadede kastedilen insan, Hızır sembolü ile anlatılmıştır. Ölümsüzlük suyunu içen Hızır da ebediyete kadar var olacak, fakat o, kendisini bildirmediği müddetçe kimse onu tanımayacaktır. Hızır'ın bu gizemli hâli, tasavvufî bilgiye sahip insanın bilinmezliğini çağrıştırmaktadır. Her geleni Hızır bilen insan, hayatta karşılaştığı tüm insanlara Hızır muamelesi yapacak ve onlara sürekli değer verecektir. Kimliği bilinmeyen Hızır'a karşı gösterilen bu davranış, tasavvuf yolunda müritler tarafından tüm insanlara gösterilmelidir. Hiç kimsenin boş olmaması ifadesinde ikinci anlam tasavvufî bakış açısıyla doğrudan ilgilidir. Allah insanı yaratılanların en üstünü kıldığı için bütün insanlar değerlidir. Kur'an-ı Kerim'de insanın üstünlüğü; “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır” (95/4) ayetinde geçmektedir. Çünkü insan, Hakk'ın bazı sıfatlarını taşımakta ve âlemin özü olarak kabul edilmektedir. Böyle olunca sadece seçilmişler değil tüm insanlar değerlidir. Burada Yunus'un; “yetmiş iki buçuk millete bir göz ile bakma” anlayışının etkili olduğunu görmekteyiz. Bu bakış kapsayıcı ve birleştirici, aynı zamanda tevhit anlayışını yansıtan bir bakıştır. Dikkatimizi çeken nokta ise Yunus Emre'nin tasavvufî hakikatleri ifade ederken kullandığı ve bu hakikatlere inandığını açıkça gösterdiği ifade tarzıdır. O, bu noktada

ihtimale asla yer vermez ve bilginin hakikatini sorgulamaz. Zaten tasavvufi bilgi aklın ötesinde inanmayı ve gönül vermeyi gerektirmektedir. İlk mısranın şerhini Yunus'un şu beyti ile özetlemek gerekir: "Kimseye hor bakmağıl hergiz gönül yıkmagıl / Yitmiş iki milletde dervişlik yarı gerek." (2008, s. 199).

Yunus Emre, insanı boş görmeme ilkesinin ikinci gerekçesini alt mısradaki açıklamaktadır. Burada insanlara eksik olarak bakmanın erenler tarafından hoş karşılanmayacağını belirtir. İlk mısradaki "tehi" kelimesi burada "eksiklik", "görmek" eylemi "nazar" kelimesi ile karşılanmıştır. Tasavvuf yolcusunun diğer insanlara karşı olumsuz bakışı, kusur gören yaklaşımı ve bunu bilinçli olarak yapmaları artık müdahale etmeyi gerektirmektedir. Bu müdahaleyi yapacak olan, yol gösterici mürşittir. Şiirde "eren" kelimesi ile ifade edilen mürşit; öğrettiklerinin haricinde cereyan eden bu bakışı beğenmemekte, bu bakış kendisine hoş gelmemektedir. Çünkü bu bakış, Allah'ın insanı yaratış amacı ve onu kâmil bir varlık olarak halk etmesi anlayışına ters düşmektedir. Mürşidin, müridin davranışı ve sözlerine karşı sahip olduğu yetkilerin kaynağında tasavvuf okulunun kuralları vardır. Bu kurallara göre mürşit, öğrencisini Hakk'a ulaştırmakla yükümlüdür ve bu konuda aslında tam yetkilidir. Bu yetkiyi ona müridin teslimiyeti ve mürşidin yeterliliği vermektedir. Mürit, eğer tasavvuf yolunda yürüyecekse mürşidinin sözünü dinlemeli, onun yap dediğini yapmalı, kap dediğini kapmalıdır. Tevhit anlayışının tersine insanlara karşı nefsanî bakış tarzı tasavvufi ilkelerle örtüşmez. Yolcu, nefsinin kontrol etmeli ve tevhit inancını yaratılmışların hikmeti bağlamında değerlendirmelidir. Bu beyitte özellikle tevhit anlayışının varlığı vurgulanmakta ve bireyin kesret âleminden sıyrılması istenmektedir. Kesrette veya mâsivâda kalan müridin ilerleme şansı yoktur. Oysa yol ve yolculuk kavramları ilerleme kavramlarını beraberinde getirmektedir. Başka bir deyişle sufi, kesretten vahdete giden yolu iyi tanımalı, yolda kalmamalıdır. Varlıklara, onu yaratanın cephesinden bakmalı, insanlardaki kusurları veya hataları değil insanın mana yönünü görmelidir. Nihayetinde insan beşer, bazen şaşar. Fakat sufi veya diğer beyitlerde görüleceği üzere derviş, beşerin kemal yönüne odaklanmalıdır.

Yunus Emre şiirlerinde mürşit kavramı yanında er / eren kelimelerini de sıklıkla kullanır. O, erenlerin sohbetinde olgunlaşmıştır: "Erenler sohbetinde deste kızıl gül idim" (2008, s. 381). Erenlerin himmeti Arş'tan uludur: "Erenin yüzi suyu himmeti Arş'dan ulu" (2008, s. 126). Ayrıca onların maneviyatı çok güçlüdür: "Erenlerün nazarı toprağı gevher eyler." (2008, s. 134). Görüldüğü gibi sohbeti, himmeti ve nazarı ile eren, bir mürşit vazifesini yerine getirmektedir. Tasavvuf okulunun hocası olan erenlerin istemediği bir bakış kesinlikle yasaktır.

İnsanların hatalarını görmezden gelmek ve onlar üzerinde düşünmemek, tasavvuf yolunun kurallarındadır. Hataların dillendirilmesi, bir anlamda ayıpların ortaya dökülmesidir. Oysa Allah, kullarına insanların ayıplarını dışa vurmamalarını, onları dillendirmemeyi tavsiye etmektedir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de "Gizlilikleri araştırmayın." (49 / 12) ayetinde emredilmektedir. Şiirde ifade edildiği üzere insanlara karşı menfi bakış ve onların kusurlarını görme anlayışı erenlere hoş gelmez. Kısaca mürşidin, dervişlerin davranışlarını ve hayata bakışlarını yönlendirmesi, onları Hak yolunda kontrol altına alması ve erenlerin öğrettiklerinden dışarı çıkılmaması gerektiği anlatılmaktadır. Aksi hâlde yolcunun hedefine ulaşması imkânsızdır.

2. Beyit: Gönülden dosta giden yol

"Gönlünü dervîş eyle dostıla biliş eyle

'Işk eri şol ma'nîde dervîş içi boş degül"

İlk beyitte şairin tasavvuf yolcusuna seslendiği ortaya çıkmıştı. Bu beyitte Yunus Emre, tasavvuf yolunu tercih edenleri dervîş kelimesi ile adlandırmaktadır. Fakat burada müridin dervîş olması değil, kendi gönlünü dervîş etmesi üzerinde durmaktadır. Gönül kelimesine teşhis sanatı ile bir şahsiyet kazandırılması, tasavvuf düşüncesinin nerede yaşanması gerektiği konusunda yönlendirici olmaktadır. Tasavvufi literatürde dervîş kelimesi, mürit kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılır. Gölpınarlı'ya göre dervîş sözcüğü “yoksul” anlamına gelmektedir. Tasavvuf ehli varlıktan geçmeyi şiar edindikleri için bu adla anılmaktadırlar (1985, s. 17-18). Yunus Emre'nin şiirlerinde sıklıkla üzerinde durduğu kelimelerden biri de “gönül”dür. Onun şiirlerinde gönül, genellikle aşk kelimesi ile birlikte zikredilmektedir. Aşkı olmayan gönlün taştan farkı yoktur: “İşkî olmayan gönül misâl-i taşa benzer.” (2008, s. 1). Onun gönlü tezathıklar içinde hâlden hâle geçip durmaktadır (2008, s. 136-137). Gönül Hakk'ın mekânıdır: “İstemegil Hak'ı irak gönüldeür Hakk'a turak” (2008, s. 139). Yunus sevdiğini gönülde bulmuş ve daha sonra gönlünü kapatmıştır: “Gönülde sevdüğün buldı anunla gönlünü bağlar.” (2008, s. 147). Gönül Hakk'ın mekânı olduğu için gönül kırmamak gerekir: “Kimseye hor bakmagıl hergiz gönül yıkmagıl.” (2008, s. 199). Yunus'un anlam dünyasında bu kadar işlevi olan ve bir mekân olarak görülen gönül, doğal olarak dervîş kelimesi ile birlikte kullanılmıştır. Bu manada gönlünü dervîş eylemekten muradın varlıktan geçerek gönlünü Hakk'ın nazargâhı hâline getirme hâli olduğu söylenebilir. Dervîşlik gönülde yaşanır ve zamanla dış âleme yansır. İbn-i Haldun'a göre tasavvuf yolcuları tevhit ve marifet makamlarına ulaşana kadar bir makamdan diğerine yükselmeye devam eder (tarihsiz, s. 262). Dervîş bu hâlleri yaşar ve zamanla olgunlaşır.

Müritle dervîş eş anlamlı kelimeler olarak yaygın bir anlam kazanmış olsa da dervîşlik daha yüksek bir makamı ifade etmektedir. Gönlünü tüm mâsivâ ve dünyevi isteklerden temizleyen kişi artık yolcu değil, yolun sonuna gelmiş veya bu bilince sahip bir insandır. Yunus Emre burada büyük bir nasihatte bulunmuştur. Bu sözün gereğini yerine getiren kimse bir anlamda tasavvufi yolculuğu tamamlamış ve insan-ı kâmil olma derecesine yükselmiştir. Burada dervîşlik kavramı üzerinde durmak gerekir. Seyyid Muhammed Nur, Niyazi-i Mısrî'nin “Gel ey dertsiz kişi dervîşliğe sâ'y eyle gel bunda” mısrasını şerh ederken dervîşlikten muradın tevhit yolu olduğunu belirtmektedir (tarihsiz, s. 410-411). Beyti daha iyi anlayabilmek için Yunus Emre'nin dervîş kelimesine yüklediği anlamları bilmek gerekir. O, şiirlerinde dervîşlerin temel niteliklerini ayrıntılarıyla ortaya koymuştur: Dervîşler şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarını geçmelidir. Böylelikle sırları keşfetmeye başlar ve yüce bir makama ererler (2008, s. 350). Ona göre dervîşlik bir makamdır, hâl içinde hâldir, ferâgatlık yeridir, visal ona nasip olduğu için ayrılık yoktur, varlık hep Hakk'ın olduğu için o, “Ene'l-Hak” dese de buna şaşmamak gerekir (2008, s. 209).

Eğer gönül varlıktan geçer ve boş olursa, Hak oraya tecelli edecektir. Bu yüzden Yunus Emre, hemen “dost” kelimesini kullanmaktadır. Tasavvufi anlayışa göre kimdir dost? Dost kendisine güvenilen, sırların paylaşıldığı, kendisinden emin olunandır. Burada Yunus Emre, Allah'ı “dost” sıfatı ile anlatmak istemektedir. O; “Yola düşüp dosta gider gine aslın ulaşmağa” (2008, s. 104) ve “Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldür ilüm.” (2008, s. 111) mısralarında dost kelimesini aynı anlamda kullanmıştır. İnsan-ı kâmilin gönlüne Allah tecelli edince orası artık Hak'la buluşma yeri olmuştur. Burada neler zikredilir, konuşulur? Yunus Emre'ye göre burada dost olan Hak'la bilişmelidir. Bilişmek, bilinmeyen yönlerin açığa kavuşması, sırların ortaya dökülmesidir. Fiilin işteş yapı özelliği bu eylemin karşılıklı yapıldığını gösterir. Fakat burada sırlar ve tecelliler sadece Allah'tan kula doğru akmaktadır. Yunus Emre biliş kelimesini, bir “farkındalık ve sırlar âlemine vâkıf olma” anlamında kullanmaktadır. Vahdetten ve gönül sırlarından haberdar olma hâlidir. Yunus Emre, ezelden beri Allah ile dost olduğunu, canların

orada biliştiğini ve Hak'la yâr olduğunu söyler ve bu durumu "bilişlik" olarak vasıflandırır (2008, s. 274). Ona göre Hakk'ı tanıyan, yokluktan varlığa yükselir, fakat bu tam varlık değildir, varlığının gayesine ulaşma hâlidir: "Sultânıla bilişen yog iken vara benzer" (2008, s. 149).

İlâhî aşk ateşi her şeyi yakar ve dervişin manevî arınmasını sağlar. İbn Arabî'ye göre insanın Allah'a karşı duyduğu sevgi hem ruhanî hem de tabiî sevgiyle birlikte gerçekleşir. Kul Allah'ı ancak kâmil bir sevgi ile tanıyıp müşahede edebilir (2011, s. 39-56). İkinci mısradaki "aşk eri" olarak zikredilenler bu niteliğe sahip olanlardır. İç dünyasına yönelip orada Hakk'la buluşan ve onunla bilişen kişi artık aşk eridir. Âşık olmayan kişinin Hakk'ı bulması ve onunla bilişmesi mümkün değildir. İbn Arabî aşkı, muhabbetin ifratı veya aşırı dereceye ulaşmış sevgi olarak görmektedir. Bu sevgi insanı bütünüyle kuşatmakta, sevgiliden başka bir şey görmeyecek derecede insanı kör etmektedir. Bu gerçek, insanın bütün organlarına, duyularına ve ruhuna işlemelidir. İnsanın eti olup bütün mafsallarına girmelidir. Bedenin ve ruhun bütün parçalarını etkilemelidir. İnsanda ondan başka bir şey kalmamalıdır. Duydukları ve baktıklarında sevgiliden başka bir şey duymaz ve görmezse bu sevgi aşk diye adlandırılır (2001, s. 78). Bu niteliğe sahip âşığın kalbi aşktan çılgına döner, o her türlü dosta karşı sevgiliyi tercih eder ve daima uyanık kalır. Bu vasıflarla anlatılan kişi, ilâhî aşkı tadan insan artık cinsiyeti fark etmeksizin Yunus'un dünyasında "aşk eri" olarak tanımlanır. O, şiirlerinde "âşık" ve "er/eren" kelimelerini genellikle aynı anlamda kullanır. "Bu tevhid tonunu geyen varlığını yoga sayan/İş bu yola kâyım turan mutlak bilün ol er durur" (2008, s. 144) diyerek erin, tevhit yoluna varlığını veren ve bu yoldan şaşmayan kimse olduğunu belirtir. Gerçek âşığın niteliklerini anlattığı bir şiirinde; "İşk kadehinden içüp nefis dileğinden geçüp/Hak yolına er gibi turmayan âşık mıdır" (2008, s. 127) diyerek er ile âşığın ortak noktasını belirtir. Âşık, aşk yolunda cesareti ve eylemleriyle er gibi davranmalıdır. Şiirde geçen "aşk eri" ifadesi aslında ilâhî aşk konusunda kararlı ve ideal bir âşık örneğini yansıtmaktadır. Bu aşk erinin gönlünde dosttan başkası yoktur; bu nedenle o, iç âlemine dalıp gitmiştir. M. Necati Bursalı bu kısmı "aşk erinin mana vadilerine dalması" şeklinde açıklamaktadır (2003, s. 154). Gerçekten de hakiki âşık, dışarıdan görüldüğü gibi değildir. Onun iç dünyasında vuslat ve halvet vardır, yalnızlık yoktur. Oysa dışarıdan, zâhir penceresinden bakanlar bunu asla göremezler. Bu hâlde olan kişi gerçek bir dervîştir, onun içi boş değildir. "İçi boş" ifadesi işe yaramayan, Hak'tan gafil anlamında kullanılmaktadır. Gönlünü Hakk'ın mekânı yapan kişinin içi, yani gönlü ve iç dünyası Hak tarafından doldurulmuştur. Onu gören insan asla yanılmamalıdır. Bu nedenle aşk eri olan dervişler, gönüllerini temizleyip dostla biliştikleri için onlarla ilgili yargılamalarda insanlar yanılmamalıdır. Dolayısıyla onları farklı bir ölçütle değerlendirmek gerekir.

Bu beyte göre dervîş kimliği şu niteliklere sahiptir: Hak'tan başka her şeyi gönülden çıkararak, burada Hakk'ı bulan, ilâhî aşk konusunda sabit ve azimli olan, mana denizinde yüzen ve hâli dışarıdan belli olmayan kişi dervîştir. Yunus Emre ikinci beyitten itibaren sıklıkla dervîşlik üzerinde durmaktadır. İkinci beyitte iki defa kullandığı bu kelimeyi üçüncü beyitte daha fazla tekrar etmiştir. Bu durum şiirin anlam evreninin dervîşlik üzerine kurgulandığını göstermektedir.

3. Beyit: Bilinmekten gizeme

"Dervîş bilür dervîşi Hak yoluna turmuşu

Dervîşler hümâ kuşu çaylak u baykuş degül"

Varlıktan soyunup adem denizinde Hakk'ı bulan ve tevhit sırlarına vâkıf olan dervîşler tasavvuf yolunun olgunlaşma sürecindeki yolcularıdır. Bu süreçte Hakk'ın sırlarını izhar

etmemek esastır. Zaten tasavvufi konular mecazi ve örtülü bir dil ile anlatılarak sırlar gizlenmeye çalışılır. Giritli Aziz Efendi, nimeti dile getirmeme, cimrilik etme ve tecellinin kesilmesi gibi nedenlerle sırrı gizlemenin güç olduğunu söyler, fakat sırların kabiliyetsiz olandan saklanması gerektiğini özellikle belirtir (2011, s. 50-51). Bu durumu Yunus Emre meşhur şathiyesinde de zikretmiştir: “Yûnus bir söz söylemiş hiçbir söze benzemez / Münâfıklar elinden örter ma'nî yüzünü” (2008, s. 392). O, “Yûnus sen bir olgıl gönülde sır olgıl / Ki dervîş olanlar bu sırdan tuyalar” (2008, s. 145) diyerek bu sırrı ancak dervişlerin bildiğini ifade eder. Tasavvufi mananın saklanması ve ehli olmayana verilmemesi genel bir kural olarak mutasavvıflar tarafından uygulanmaktadır. Bu yüzden mutasavvıflar sırları kadar kendilerini de gizlemişlerdir. Fakat ne kadar gizlenmiş olsalar da Yunus Emre'ye göre dervişler birbirlerini tanırlar. Hak yolunun yolcuları birbirlerinden gafil değildirler. Yunus'un bu beytinde onların başkaları tarafından bilinmeyeceği, sadece birbirlerini tanıyacakları anlamı çıkmaktadır. Onlar birbirlerini nasıl tanırlar veya dervişler Hak yolunda ilerleyen insanları nasıl bilebilirler? Belki sözlerindeki gizem, davranışlarındaki farklılık veya olaylar karşısındaki tavırları ile... Tabii o dönemlerde birbirlerini tanımaları kolaydır, çünkü dervişler yünden bir hırka giymektedirler. Onlara hırka, dervişlerin bayramı olan el alma töreni sırasında giydirilir, daha sonra da bu giyime tac denilen derviş başlığı eklenirdi (Schimmel, 2012, s. 249-250). Dervişlerin başlıca kıyafetleri bunlardan ibarettir. Giyimleri onların derviş olduğunu gösterir. O zaman Yunus Emre burada “Hak yoluna durmuş” ifadesini bilinçli olarak kullanmış ve bu dervişlerin gerçek dervişler olduğunu ima etmiştir. Yani gerçek dervişler, Hak yoluna baş koyan dervişleri tanırlar. Her hırka giyen gerçek derviş olamaz Yunus Emre'ye göre. Onların içinde dervişliği hak etmeyenler de vardır: Dünyâ seven derviş degül dervîşliği olmaz kabul / Dervîşlikden kaçanların hemân şeyhi şeytân olur.” (2008, s. 169).

Tasavvuf kültürü bir inanç okuludur. Doğal olarak bu okulda Hakk'ı amaç edinmeyen sahte müritler ve müritler de olacaktır. Birçok mutasavvıf, gerçek müridin ve müridin nitelikleri konusunda şiirler söylemiştir. Kılavuz önemlidir, fakat yolu bilen hakiki kılavuzlara ihtiyaç vardır. 17. yüzyıl mutasavvıfı Sun'ullah-ı Gaybî'nin “Zamâne dervişleri” nakaratı ile söylediği otuz iki dördlükten oluşan şiiri, gerçek dervişlerin niteliğini belirleme konusunda önemli bilgiler içerir. Gaybî'nin bu şiiri söylemesine muhtemelen dervişlerin tasavvuf gerçekliğinden uzaklaşmaları sebep olmuştu. Gönülünü derviş eyleyip Hak yoluna durması gereken dervişler tam aksi istikamette eylemde bulunmuşlardır: “Gönül nedür bilmedi / Hakk'ı anda bulmadı / Cân amelin kılmadı / Zamâne dervişleri” (Kemikli, 2000, s. 386). Gönül ve Hak merkezli derviş bilinci konusunda mutasavvıflar benzer noktalara değinmişlerdir. Bu durum mutasavvıfların bazı kavramları benzer ifadelerle anlatmalarına neden olmuştur. Dervişin tasavvuf yolu aslında Hak yolundan başka bir şey değildir. Yunus Emre bu bağlamda bir derviş tanımlaması yapar: O, Hak yolunda durmuş, o yolda ilerleyen kişidir. Bunun haricindeki tanımlar gerçek olmayan derviş tanımından başkası değildir. Dervişler Hak yolunun haricinde bir şeyle meşgul olmamalıdır. Şayet meşgul olursa, o zaman derviş olamaz: “Gönünde benlik olan dervîşlikden irakdur.” (Kemikli, 2000, s. 160).

İkinci mısradaki Yunus Emre, dervişlerin çaylak ve baykuş değil, aksine hüma kuşu olduklarını zikreder. Hak yolcusunun niteliklerinin ortaya konulmasında bu benzetme önemli bir yere sahiptir. Çaylak ve baykuş bilinen bir kuştur, fakat dervîşi asla sembolize edemez. Oysa hüma kuşu niteliği tam olarak bilinmeyen mitolojik bir kuştur, fakat dervîşi anlatma konusunda iyi bir örnektir. Erman Artun bu kuşun, devlet, talih ve cennet kuşu olarak adlandırıldığını, Kaf Dağı'nda yaşadığına inanıldığını belirtir. Efsanevi bir kuş olup gölgesi kimin başına düşerse onun padişah olacağına inanılır. Ayağının olmadığı ve canlı olarak ele geçirilemediği söylenir (2011,

s. 196). Yunus Emre bilinçli olarak dervişleri hüma kuşuna benzetmektedir. Bu benzetme ile dervişlerin sıradan insanlar olmadıklarını, sahip oldukları bilginin insanları saadete ulaştıracağını, gerçek dervişlerin sayısının çok az olduğunu, onların mekânının bilinmezlik olduğunu anlatmaktadır. Hümanın gölgesi nasıl insanın bahtını açar ve onu saadete ulaştırırsa, dervişlerin de iletişim kurduğu insanları etkileyerek onlara iki cihan mutluluğu verebileceği anlatılmaktadır. Çünkü onlar sahip oldukları bilgilerle insanları gaflet uykusundan uyandırıp gerçekleri görmesine yardımcı olurlar. Çaylak, yırtıcı bir kuş olup çöp ve leşlerle beslenmektedir. Gökyüzünde uzun süre kalmayı ve süzülmeyi sever. Bu manada dervişlerde olmaması gereken kibri temsil etmektedir. Yunus Emre “Kibr ü kîni çıkargıl erden nasîb alasın.” (2008, s. 169) mısrasında dervişin mürşitten nasip alabilmesi için kibir ve kinden uzaklaşması gerektiğini söyler. Baykuş ise oldukça hareketsiz bir kuş olup genellikle viranelere konar. Çatılara konduğu evlere uğursuzluk getirdiğine inanılır. Dervişler insanlara zararı dokunmayan, onlara uğursuzluk getirmeyen ve minnet duygusu taşımayan kimselerdir. Sahip oldukları bilgi bilinmeyen âleme aittir, ledün ilmüne sahiptirler; bu nedenle bir hüma kuşuna benzerler.

Başka bir açıdan bakılacak olursa bu beyit, tasavvuf yolunun ve yolcularının üstün bir konumda bulduklarını anlatmaktadır. Burada Yunus, tasavvuf yolunu ve yolcularını ancak bu yoldakilerin anlayabileceğini, diğer insanların onları anlayamayacağını söylemektedir. Bu nedenle dervişleri, değerli ve üstün niteliklere sahip hüma kuşu ile anlatır. Oysa tasavvuf yolunu bilmeyen insanlar, dervişleri çaylak ve baykuş olarak algılar. Burada daha önce değindiğimiz gibi dervişlere yöneltilen bazı suçlamalar ve eleştirilere şair cevap vermektedir. Onun bu konuda muhatap olması, kendisinin de bir derviş olmasından kaynaklanır. Dervişlerin gerçek niteliklerini gören, bunu yaşantısıyla gösteren Yunus Emre, doğal olarak onların haklarının savunuculuğunu yapar. Yunus Emre; “Dervîşlere irişen işine peşmân olur.” (2008, s. 143), “Dervîş Yûnus sen dahı incitme dervîşleri / Dervîşlerûn du‘âsı kabûl olagan olur.” (2008, s. 168) ifadelerinde onların savunulmaya ihtiyacı olmadığını hissettirir.

4. Beyit: Feragat makamında visâle erme

“Dervîşlik aslı cândan geçdi iki cihandan

Haber virür sultândan bellüdür yad kuş degül”

Yunus Emre dervişlerin özelliklerini anlatmayı dördüncü beyitte sürdürmektedir. Fakat burada derviş kimliği değil, dervişlik öğretisi üzerine yoğunlaşır. Böylelikle öğretiye yönelen bakış açısı daha genel bir çerçeve çizecektir. İkinci beyitte dervişin içsel yönü üzerinde duran Yunus, üçüncü beyitte onların birbirlerini tanımlarına ve üstün yönlerine değinir. Bu beytin ilk mısrasında ise dervişliğin gerektirdiği terk üzerinde dururken, ikinci mısrada Hak’tan haber verme özelliği dile getirilmiştir. Yunus’a göre dervişliğin aslı hem candan hem de iki cihandan geçmeyi gerektirir. Candan geçmek, insanın sahip olduğu en değerli varlığı bu yolda feda etmesidir. Hak uğruna varlığını vermek tasavvuf yolunun temel ilkelerinden biridir. Fakat can vermek, ölmek manasında değildir. Can, Allah’ın hayat sıfatının insandaki bir tecellisidir. İnsan, eğer kendisine hayat vereni tanır, aslı varlığı görürse; gerçekten kendi hayatının bir emanet ve gölgeden ibaret olduğunu görür. Dolayısıyla hayatın gerçek sahibini fark etmek ve hayatına sahip çıkmayı bırakmak, bilinç düzeyinde candan geçme anlamı taşır. Yoksa hiçbir mutasavvıf ve tasavvuf yolu insanın zahiri ölümü üzerine bir imtiyaz sahibi olmayı istemez. Tasavvufta yokluğa giden yol, terklerle gerçekleşir. Kuşeyrî’ye göre tasavvufta yokluğun üç mertebesi vardır: Birincisi kulun kendi nefis ve sıfatlarının fena bulup Hakk’ın sıfatları ile kalmasıdır. İkincisi

kulun Hakk'ı görmesiyle Hakk'ın sıfatlarından da fena bulmasıdır. Üçüncüsü ise Hakk'ı görmekten de fena bulup Hakk'ın varlığı içinde yok olmasıdır (1978 / I, s. 142-143).

Tasavvuf yolcusunun kendi iç âleminde vardığı bu bilinç yeterli değildir. O, aynı zamanda “iki cihan” olarak anlatılan dünya ve ahiret âleminden de vazgeçmelidir. Burada ifade ettiğimiz “vazgeçmek” eylemi “bırakmak, hiç çalışmamak” anlamına gelmemelidir. Şiirin başında belirtildiği gibi gönlünü temizleyen ve orayı Hakk'ın mekânı yapan bir kimsenin oraya tekrar dünyevi ve uhrevi gereçleri veya sevgileri yaklaştırmaması gerekir. İnsanlara muhtaç olmamak, yemek, içmek ve temel ihtiyaçları gidermek için mutlaka çalışmak gerekir. Fakat bu çalışma, rızık kazanma aracı olmaktan öteye gitmemelidir. Para kazanmak bir hedef hâline getirilmemeli, gönülde bir yer işgal etmemelidir. Benzer şekilde dünyada yapılan ibadetler ve Hakk'ın emirlerini yerine getirme, ahirette bir makam elde etme üzerine kurulmamalıdır. Hakk'ın emir ve istekleri sadece onun rızasını kazanmak ve cemâline müşerref olma amacı taşınmalıdır. Yunus Emre bu konuda şunları dile getirir: “Cennet Cennet didükleri / Bir ev ile birkaç Hûrî / İsteyene virgil anı / Bana seni gerek seni” (2008, s. 374). Candan ve iki cihandan geçemeyen, onları hayatın vazgeçilmezleri olarak gören kimseler, tasavvuf yolcusu veya derviş olabilirler mi? Yunus'a göre bu asla mümkün değildir.

Yunus Emre can kelimesini genel manada “insana hayat veren” anlamında kullanır. Fakat bazı beyitlerinde “ruh” kelimesini karşılayacak manada zikreder. “Cân bir ulu kimsedir beden anun âletidir.” (2008, s. 374) mısrasında canın ruh olduğunu açıkça söyler. Kelimeyi bu manada düşünürsek, dervişliğin aslının insanın ruhu, yani onun ulu yönü ile ilgili olduğu görülür. Bu ruh ancak iki cihandan geçerek hakiki dervişliğe ulaşabilir. Tasavvuf yolunun bir iç dünya ve ruhsal yolculuk olduğu düşünülürse bu açıklamanın da yanlış olmayacağı görülür.

Derviş bütün engelleri bertaraf ederek sadece Hakk'a ulaşma amacını gerçekleştirmeye çalışır. Bu nedenle şiirde dervişten, “sultan” olarak bahsedilen Allah ile ilgili haber almak mümkündür. Hatta Yunus Emre'ye göre derviş her şeyin farkındadır: “Eger derviş isen derviş cümle 'âlem sana biliş.” (2008, s. 168). Tasavvufta Hz. Muhammed'in kim olduğu ve özelliklerinin bilinebileceği, fakat Hakk'ı bilmenin zor olduğu ifade edilir. İnsanlar Allah'ı, onun istediği kadar bilebilir. Bu nedenle böylesine önemli bir bilgiye dervişin sahip olması onu çok değerli kılmaktadır. O, sadece öğrenen değil, aynı zamanda öğrendiklerini insanlara aktaran konumundadır. Bu nedenle onun yeri ve konumu bellidir. Amacı, eylemleri ve düşünceleri bakımından yadırganmamalıdır. Yunus Emre bu vasıflara sahip dervişin “yad kuş” olarak nitelenemeyeceğini söyler. Eğer bu davranışları sergileyen kişi tasavvuf yolunda yürürse, bilindik ve yeri belli olan bir kimliğe sahip olur. Yunus Emre'nin tasavvufî bakış açısında bu insanlar kendi yolunda ilerledikleri için onlara yabancı gözüyle bakılamaz. İnsan bu dünyada yaratılış amacına uygun hareket ederse Hakk'ı bulur. Ondaki beklenen davranış aslında bundan ibarettir. Yaratılışın gereğini yerine getiren insan Hakk'ın nazarında da yeri belli olan insandır. O, başka şeylerle ilgilenmediği için onu “yad” olarak nitelemek imkansızdır. Dervişin bu konumu elde etmesi, insan-ı kâmil olması ve mürşitlik mertebesine ulaşması ile mümkündür. Çünkü tasavvuf eğitimi insanın olgunlaşması ve reşit olmasını sağlar.

Dervişlerin mürit oldukları ve tasavvuf yolunu henüz tamamlamadıkları göz önüne alındığında “sultan”dan kastın mürşit olduğunu da söyleyebiliriz. Mürit mürşidini tanımakta ve onun yol göstericiliğini ve şahsiyetini ululamaktadır. Hâliyle onun cevap vereceği konular bu aşamada mürşidin hâllerinden ibarettir. Çünkü tasavvuf yolunda müridin fenafişşeyh, fenafirresul ve fenafillah mertebelerini aşması için öncelikle mürşidini tanınması ve ondan haber vermesi

gerekir. Mürit, mürişinin manevi şahsında resulü, onun şahsında Allah'ı görüyorsa Hak'la bütünleşmiş sayılır. Bu ilme sahip olan, mürişinin gerçek kimliğini anlamış olur. Bu noktada onun yeri bellidir. Eğer haber verememiş olsaydı, ham ervah olarak kalsaydı yad kuş olmaktan öteye gidemeyecekti.

5. Beyit: Kesretten tevhide Allah'a ulaşma

“İy Yunus Hakk'ı bilen söylemez hergiz yalan
İkilik ile gelen togrı yol bulmuş degül”

Yunus Emre burada kendine hitap etmektedir. Ona göre Allah'ı bilen insan asla yalan söylemez. Yukarıdaki beyitte dervişlerin sultandan haber verdiklerini belirtmişti. Dervişler Hakk'ı bilen konumunda oldukları için onlar asla yalan söylemezler. Buradaki yalan, dünyevi işlere ait değil, tasavvuf ve Hak yolundaki konuşmalara aittir. Yunus Emre'ye göre ilim sahibi olmak ve okumaktan murat Allah'ı bilmektir: “Okumaktan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmekdür.” (2008, s. 165). Hakk'ı bulmak ve bilmek isteyen nefsinin derviş etmelidir: “Hakk'ı bulmak isteyenler eylesün nefsinin derviş.” (2008, s. 185). Müridin amacı Hakk'ı bilmektir: “Hakk'ı bilmek olsun cehdün.” (2008, s. 323). Dervişler Hak mevzusunda konuştuklarında söyledikleri doğrudur, bu nedenle onların söylediklerini iyi dinlemek gerekir.

Yunus Emre şiirlerinde tevhitte sıklıkla bahseder. Tevhidin zıddı ise kesrettir. Tevhit birlik ise kesret ikilik veya çokluk olarak adlandırılabilir. Buradaki ikilik, tek olmayan, birin haricindeki çokluk anlamlarına gelir. Bu nedenle öncelikle tevhit ve kesret kelimeleri üzerinde durmak gerekir. Uluhiyette tevhit, Allah'ın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve benzersiz olduğunu kabul etmektedir; rubûbiyette tevhit ise Allah'tan başkasına tapmamak ve sığınmamaktır (Özler, 2012, s. 19). Yunus şiirlerinde bu birlik ve ikilikten sıklıkla bahsetmektedir. O, ikilikten birliğe geçme arzusunu her fırsatta yinelemektedir: “Bize birlik sarâyın togru beşâret ayın / Geç ikilik fikrinden kogıl benliği yâ kul.” (2008, s. 205), “Dost esriği deliligüm ‘âşıklar bilür neligüm / Degşürüben ikiligüm birliğe yitmege geldüm.” (2008, s. 225), “Geçdüm hod-bîn ilinden el çekdüm dükelden / Ol ikilik bâbından birliğe bitüp geldüm.” (2008, s. 226). Yunus Emre birliği duyunca ikiliği bırakanların kendileri olması gerektiğini belirtir. Senlik benlik davası güden ikilikte kalmaya mahkumdur ve bunlar birliğe asla ulaşamazlar.

Tasavvufî eğitimin amacı vahdetin varlığını ispat edip kesret olmadığını idrak etmektir. Kesret olarak görünenler bir aynadan ibarettir. İnsanlar gönül âleminde bu birliği yakalamaya çalışmalıdır. Bu durum devamlı olunca kişi birlikten ayrılmamış olur. Allah tektir ve kesret denen şey, bir olan Allah'ın nurunun çoklukta görünmesi, çokluğa yansiyip çokluk izlenimi vermesidir (Filiz, 2010 / 4, s. 100-103). Dolayısıyla tasavvuf yolcusu derviş, gönlünde birliği zevk etmeli ve kesrette kalmamalıdır. Eğer ikilikte kalırsa Yunus'a göre bu kişiler doğru yolu bulmamış demektir. Yunus Emre'nin dünyasında dervişler bu doğru yolun tevhitte geçtiğini bilirler. Bunu bilmek için Allah'ı iyi tanımak, ehil bir mürişide intisap etmek, kendini bilmek gerekir. Aksi hâlde insan iç dünyasındaki savaşın hengâmesinde yok olup gider.

Lütfi Filiz'e göre tevhit bir ilimdir. Bu ilmi bilen diğer ilimleri bilir. İnsanın tevhidî anlayabilmesi için basiret gözünün açılması gerekir. İnsan ancak bundan sonra ilahi âlemi bütün olarak bir noktada müşahede imkânına kavuşur. Tevhit mana âlemindeki eşitlik ve birlik demektir. Her şeyin kendinde toplandığı noktaya tevhit ehli Allah demektir. Tevhitten gaye kişiye özgü keyfiyette kurtulup kâinatın tümünü kapsayan âleme dahil olmak, yani Allah'a

kavuşmaktır (2010 / 4, s. 13-28). Yunus Emre'ye göre tasavvuf yolculuğu bir tevhit yolculuğudur. Bu yolculukta esas gaye Allah'a ulaşmaktır. Tevhit ona göre doğru yoldur ve bu yol kişiyi Hakk'a ulaştırmaktadır.

Sonuç

Yunus Emre, Anadolu Türk tasavvuf edebiyatının kurucusu ve en büyük temsilcilerinden biridir. Şiirlerinde tasavvuf öğretisinin temel kavramı üzerinde durmakta ve bunları büyük bir coşkunlukla ve öğretici bir tarzda açıklamaktadır. Onun üzerinde durduğu konulardan biri de derviş kavramıdır. Tasavvuf okulunun mürşit ve dervişten oluşan iki önemli unsuru vardır. Üzerinde durduğumuz şiirde, diğer şiirlerinin devamı olarak, derviş kimliğinin temel niteliklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Şiirin ilk beytinde derviş kelimesi geçmemekle birlikte ilerleyen beyitlerde bu kavram üzerinde durulması bu beyitte anlatılanların dervişlerle ilgili olduğunu göstermektedir. Dervişler kendileri haricindeki insanlara hor bakmamalıdır, çünkü görünen kıyafetin altında derin manalara sahip insanlar olabilir. İnsanlara karşı küçümseyici bakış mürşidin hoşuna gitmez. Bu nedenle derviş, gönül dünyasını mamur etmeli, orada dostla buluşmalı, aşk eri olarak mana denizine dalmalıdır. Dervişler çevrelerine saadet getirmelidir. Ayrıca varlıktan soyunup Hak'tan haber verme derecesine sahip olmalıdırlar. Dervişin asli görevi Hakk'ı bilmek olmalıdır. İkiliği terk edip vahdet sırlarına ermelidir.

Dervişin gerçek kimliğini ortaya koyan Yunus Emre, öğretici bir dil kullanarak hem onları yüceltmekte hem de onlarla ilgili olumsuz düşünce ve kanıya sahip olanlara karşı dervişlerin savunuculuğunu yapmaktadır. Böylelikle dervişlerin kendi hâllerinde, insanlara zararı olmayan kişiler olduğunu, hatta din ve tasavvuf yolunda yüce bir kimliğe kavuştuklarını belirtmektedir.

Yunus Emre'nin şiirlerine nüfuz edebilmek için onun tasavvufa bakış tarzı iyi bilinmeli ve tasavvufi terimlere yüklediği anlamlar açığa çıkarılmalıdır. Bu nedenle diğer şiirlerinden istifade edilmelidir. Ayrıca şiirlerine bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılmalı, bu yoldaki samimiyeti, bilgisi ve sanat gücü göz ardı edilmemelidir.

Kaynaklar

- Artun, E. (2011). *Dinî-tasavvufî halk edebiyatı*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Başgöz, İ. (2012). Yunus Emre, Türk folkloru ve halk edebiyatı. Yunus Emre. (Editör Ahmet Yaşar Ocak). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bursalı, M. N. (2003). *Yunus emre / hayatı ve bütün şiirleri*. İstanbul: Sentez Neşriyat.
- Filiz, L. (2010). *Noktanın sonsuzluğu*. Dördüncü Kitap. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Giritli Aziz Efendi, (2011). *Vâridât*. (Haz. M. Nedim Tan). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Gölpınarlı, A. (1985). *100 soruda tasavvuf*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Gölpınarlı, A. (1992). *Yunus Emre ve tasavvuf*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- İbn Arabî. (2011). *Nefsin terbiyesi*. (Çev. Selahaddin Alpay). İstanbul: Kırkambar Kitaplığı.
- İbn Arabî. (2001). *İlâhî aşk*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- İbn-i Haldun. (tarihsiz). *Mukaddime*. (Çev. Halil Kendir). C 2. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

- Kaplan, M. (1994). Yunus Emre'ye göre zaman-hayat ve varoluşun mânası. *Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler*. (Haz. Hüseyin Özbay, Mustafa Tatcı), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kemikli, B. (2000). *Sun'ullâh-ı gaybî dîvânı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2003). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim. Diyanet İşleri Başkanlığı (<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/T%C3%AEn-suresi/6099/1-4-ayet-tefsiri> erişim: 22.02.2021).
- Kuşeyrî. (1978). *Tasavvuf'un ilkeleri* (Çev. Tahsin Yazıcı). C I, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Özler, M. (2012). Tevhid. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 41, s. 18-20.
- Schimmel, A. (2012). *İslamın mistik boyutları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Seyyid Muhammed Nûr. (tarihsiz). *Mısrî niyazî dîvânı şerhi*. (Haz. Mahmut Sadettin Bilginer, H. Mustafa Varlı). İstanbul: Esmâ Yayınları.
- Türkçe sözlük*. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yunus Emre. (2008). *Yunus Emre, Dîvân, Risâletü'n-nushiyye*. (Haz. Mustafa Tatcı), İstanbul: H Yayınları.

Extended Abstract

Turkish Sufism literature started with Ahmet Yesevi in the 12th century and was shaped around the ideas of this powerful Sufi. The poems he created with the syllable meter and stanza verse unit had a great impact on the Sufis who followed him. Yunus Emre, the founder and one of the greatest representatives of Anatolian Sufi literature, became the leader of a powerful Sufi movement in the new geography of the Turks in parallel with Ahmet Yesevi's understanding of Sufism. This great Sufi, who aims to bring people to God in accordance with the basic characteristics of Anatolia in the 13th century, who tries to make them feel the purpose of human creation and who tries to gain the point of view of a believer in the creatures, places "love" at the center of life. When his poems were examined, mystical concepts were given with great enthusiasm in the naturalness of life.

Yunus Emre has a lot of poems. In these poems, Allah, Hz. Muhammad, death, faith, oneness, vahdet-kesret, secret, heart, divine love, soul, body, seyr ü sülûk, maqams of evil, observance, world, vuslat, mürşit, dervish, er/eren, âşık and moral elements were frequently mentioned. Considering the way of Sufism as a way to reach Allah and placing it at the center of his poems, the poet gave great importance to the "dervish" identity and its characteristics. In more than ten of his poems, he only describes the characteristics of dervishes and in his other poems he includes various characteristics of dervishes. In this context, he draws a detailed dervish identity to the reader and the listener. Based on his poems, it is possible to list some features of this identity as follows: Dervishes have lofty secrets. Since their prayers are accepted, those who disturb them will be bad. They should hear the secrets in the heart and know the oneness. They should be a true lover, cry a lot, and make their hearts the place of God. They should not love the world. They should listen his sheikh's words and fulfill them, make his heart the place of God, respond to those who are not ignorant of the Truth with maturity, not with ignorance. They should be vigilant, be careful to be true dervishes, and seek cavalry, not the congregation. It is the position of renunciation. They should be a dervish with the heart, not with human clothing. They should know that they are a great authority and act accordingly. They should be open-minded and alert. They are lucky ones, so they must act in accordance with the way.

In the study, a poem by Yunus Emre, in which he describes various characteristics of dervishes, was tried to be explained by using his poems. Although this poem consisting of five couplets seems written in ghazal verse, we think that it would be more correct to describe it as a poem composed of five quatrains sung with a 7-syllable meter. The didactic style is very prominent in the poem and some features of the dervishes are listed. When we analyse the the poem in general, it can be said that the negative judgments about dervishes in the society disturb the poet, which can be regarded as a reason for writing this poem. For this reason, the poet has constructed the meaning on the "not" redifi. It can be thought that this poem, which

is spoken in an understandable Turkish, was written to remind some of the rules that travelers of Sufism should obey. The fact that Yunus Emre, who is also a dervish, expresses the basic principles of dervishness in poetry should be evaluated in the context of credibility. Because Yunus Emre is devoted to the way of Sufism and has reached the rank of being "Our Yunus" by fulfilling the requirements of the way completely.

Some points that dervishes should pay attention to are mentioned in the poem. According to Yunus Emre, these are important points that will lead people to God: Dervishes should not see anyone insignificant, because the mentors do not like to look at people incompletely. However, the dervish should never depart from the guidance of his guide. In this way, it is more important not to be a dervish but to make one's heart. In this way, the person can turn his heart into the place of God. They are mystical of love and are immersed in the sea of meaning. In this sense, it can be said that it is not empty, but full. Dervishes know true dervishes well, because they never deviate from the way of truth. They know the realm of secrets and their rank is exalted. Dervishness is an inner world; they give up both this world and the afterlife. People can hear from the truth through them. Real Dervishness is possible by knowing the God. Those who know it can never lie. In addition, they are people of oneness, so those who remain in the realm of fraction are far from finding the right way. As can be seen, in this poem, the relationship of dervishes with mentors, their main purpose, the quality of their inner world, and their knowledge of secrets are emphasized. In that case, dervishes are not ordinary travelers of Sufism, but people who have progressed to the point of being perfect human. It is possible to say that Yunus Emre's preference for this word is dominant in his belief of oneness, his qualities of reaching God and being a perfect human being.

In the study, some concepts were explained in order to understand the poem better. In order to make more accurate decisions while making sense of the poem, we wanted to indicate how Yunus Emre approached the same concepts in his other poems and what meanings were attributed to them, and some parts of the poems were taken for this purpose. Thus, the poem has been made more understandable with his other verses. Exploring the world of meaning of great poets like Yunus Emre is possible with a holistic perspective. For this reason, all of his poems should be examined with a certain point of view and then generalizations should be made.

Yunus Emre, as a sincere traveler of Sufism, surrendered his heart to God and clearly expressed the ways of reaching him to the dervishes who followed him. In order to benefit from it, it is of great importance to put forward the point of view on the basic Sufism concepts.